

College voor Toetsen en Examens

MODERNE VREEMDE TALEN VMBO

SYLLABUS CENTRAAL EXAMEN 2017

Versie 2, juni 2015

Inhoud

Voorwoord	4
Aanpassingen ten opzichte van de syllabus 2016	5
1 Syllabus Moderne vreemde talen vmbo	8
1.1 Verdeling examenstof over CE/SE bij BB, KB en GL/TL	8
1.2 Specificatie van de globale eindtermen voor het CE bij BB, KB en GL/TL	10
1.2.1 <i>Toetsspecificaties leesvaardigheid</i>	10
1.2.2 <i>Toetsspecificaties luister- en kijkvaardigheid gerelateerd aan het ERK</i>	16
1.2.3 <i>Toetsspecificaties schrijfvaardigheid gerelateerd aan het ERK</i>	18
Bijlage 1 Het Europees Referentiekader en Taalprofielen	19
Bijlage 2 Resultaten ijkingsonderzoek ERK 2014	24
Bijlage 3 Literatuur	28

Toelichting bij de titel van de deze syllabus:

Deze syllabus geldt voor het CE van het jaar 2017. Deze versie met gele markeringen vervangt de syllabus die in mei 2015 op Examenblad.nl was gepubliceerd.

Verantwoording:

© 2015 College voor Toetsen en Examens vwo, havo, vmbo, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voorwoord

De minister dan wel de staatssecretaris heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order. Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computereexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt. Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2017. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2018 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de centrale examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2017 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2016 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2017 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl. Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@hetcvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. P.J.J. Hendriks

Aanpassingen ten opzichte van de syllabus 2016

In mei 2015 is het examenprogramma Engels vmbo gewijzigd. Het verrijksdeel Schrijfvaardigheid geldt niet meer voor Engels GL/TL. Als verrijksdeel geldt nu voor alle talen Kennis van land en samenleving. Deze wijziging van het examenprogramma Engels heeft gevolgen voor de syllabus 2017. Daarnaast heeft het CvTE besloten dat schrijfvaardigheid niet langer getoetst wordt in de digitale centrale examens Engels BB en KB en Duits BB en KB. Deze besluiten hebben gevolgen voor de inhoud van de centrale examens Engels BB en KB en Duits BB en KB en Engels GL/TL. Deze paragraaf beschrijft kort wat de wijzigingen voor de inhoud van de betreffende centrale examens betekenen en wat de redenen voor deze veranderingen zijn.

Exameneenheid MVT/K/7 Schrijfvaardigheid wordt niet meer getoetst in de digitale centrale examens Engels en Duits in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg (BB en KB)

In de flexibele digitale centrale examens BB en KB Engels en Duits wordt vanaf 2017 zowel leesvaardigheid als kijk- en luistervaardigheid getoetst. Schrijfvaardigheid wordt vanaf 2017 niet meer centraal getoetst. Dat betekent dat schrijfvaardigheid vanaf 2017 verplicht in het schoolexamen getoetst moet worden. De reden hiervoor is om schrijfvaardigheid een kwaliteitsimpuls te geven door het weer verplicht te stellen in het schoolexamen. In de flexibele digitale examens Engels en Duits BB en KB werd schrijfvaardigheid tot nu toe slechts marginaal getoetst. Schrijfvaardigheid bestreek slechts 10% van het totaal aantal scorepunten van het betreffende examen. Omdat schrijfvaardigheid in het centraal examen getoetst werd waren scholen vrij in hun keuze om schrijfvaardigheid in het schoolexamen te toetsen. Door schrijfvaardigheid uit de flexibele digitale examens BB en KB te schrappen zijn scholen weer verplicht om dit onderdeel in het schoolexamen te toetsen.

Verrijksdeel Schrijfvaardigheid is geschrapt uit het examenprogramma Engels GL/TL
In het centrale examen Engels GL/TL werd tot nu toe één onderdeel van de schrijfvaardigheid als verrijksdeel getoetst middels een zakelijke brief. De zakelijke brief geldt als niet meer van deze tijd en wordt bijna niet meer als tekstsoort geschreven. Voor de examenmakers werd het steeds moeilijker om natuurlijke contexten te bedenken waarin het logisch was dat kandidaten een zakelijke brief schrijven. Deze overwegingen hebben geleid tot het schrappen uit het examenprogramma van het verrijksdeel Schrijfvaardigheid, waarvan de zakelijke brief een operationalisering vormde. Vanaf de centrale examens 2017 maakt de zakelijke brief dus geen onderdeel meer uit van het centrale examen Engels GL/TL en wordt er alleen nog leesvaardigheid getoetst.

Verrijksdeel Kennis van Land en samenleving is toegevoegd aan het examenprogramma Engels GL/TL

Net als bij de andere moderne vreemde talen in de GL/TL kent het centraal examen Engels GL/TL nu als verrijksdeel Kennis van land en samenleving. Met deze wijziging is het examenprogramma voor Engels GL/TL in lijn gebracht met de praktijk die bij dit centraal examen al gebruikelijk was. Dat betekent dat er geen inhoudelijke veranderingen van het centraal examen Engels GL/TL zullen plaatsvinden. Net als bij de andere moderne vreemde talen wordt deze exameneenheid ook bij Engels GL/TL impliciet getoetst in het centraal examen. Dat wil zeggen dat het centraal examen Engels GL/TL teksten kan bevatten met onderwerpen die gerelateerd zijn aan de Engelstalige wereld, maar dat in de opgaven leesvaardigheid wordt getoetst en geen

expliciete kennis van Engelstalige landen en hun samenleving. In het verleden kende het centraal examen Engels GL/TL al teksten die als operationalisering van Kennis van land en samenleving beschouwd kunnen worden. Dit zal vanaf 2017 niet anders zijn.

Leeswijzer

Deze syllabus is als volgt opgebouwd:

Hoofdstuk 1 specificeert de examenstof van het centraal examen voor BB, KB en GL/TL. Per vaardigheid worden de toetsspecificaties gegeven voor deze verschillende leerwegen.

Bijlage 1 geeft als achtergrondinformatie een korte inleiding op het Europees Referentiekader en Taalprofielen (de Nederlandse uitwerking van het ERK). Lezers die onbekend zijn met het ERK wordt geadviseerd deze bijlage als eerste te lezen

Bijlage 2 geeft de resultaten van de ijking van de centrale examens Engels en Duits vmbo en Frans GL/TL op ERK-niveau.

Bijlage 3 bevat een literatuurlijst.

1 Syllabus Moderne vreemde talen vmbo

1.1 Verdeling examenstof over CE/SE bij BB, KB en GL/TL

Tabel 1:

Verdeling van de examenstof Engels en Duits over het **digitaal** centrale examen en schoolexamens.

Exameneenheden		B	KB	CE	moet op SE	mag op SE
MVT/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X	X		B, K	
MVT/K/2	Basisvaardigheden	X	X		B, K	
MVT/K/3	Leervaardigheden in de moderne vreemde talen	X	X	B, K	B, K	
MVT/K/4	Leesvaardigheid	X	X	B, K		B, K
MVT/K/5	Luister- en kijkvaardigheid	X	X	B, K		B, K
MVT/K/6	Gespreksvaardigheid	X	X		B, K	
MVT/K/7	Schrijfvaardigheid	X	X		B, K	

Tabel 2:
Verdeling van de examenstof Engels, Duits, Frans, Spaans Turks en Arabisch over het
papieren centraal examen en schoolexamen.

Exameneenheden		B	KB	GL/TL	CE	moet op SE	mag op SE
MVT/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X	X	X		B, K, GT	
MVT/K/2	Basisvaardigheden	X	X	X		B, K, GT	
MVT/K/3	Leervaardigheden in de moderne vreemde talen	X	X	X	B, K, GT	B, K, GT	
MVT/K/4	Leesvaardigheid	X	X	X	B, K, GT		B, KB, GT
MVT/K/5	Luister- en kijkvaardigheid	X	X	X		B, K, GT	
MVT/K/6	Gespreksvaardigheid	X	X	X		B, K, GT	
MVT/K/7	Schrijfvaardigheid ¹	X	X	X		B, K, GT	
MVT/V/1	Leesvaardigheid			X	GT		GT
				✖			
MVT/V/	Kennis van land en samenleving			X	GT²		GT
MVT/V/4	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie			X		GT	
MVT/V/5	Vaardigheden in samenhang			X	GT		GT

¹ Dit geldt niet voor Arabisch, daarvoor geldt dat MVT/K/7 schrijfvaardigheid niet tot het examenprogramma behoort.

² De centrale examens Arabisch, Duits, **Engels**, Frans, Spaans en Turks hebben ook impliciet betrekking op het verrijgingsdeel Kennis van land en samenleving

1.2 Specificatie van de globale eindtermen voor het CE bij BB, KB en GL/TL

1.2.1 Toetsspecificaties leesvaardigheid

Algemene beheersingsniveaus, globale en gedetailleerde descriptors

De specificaties van de globale eindtermen voor leesvaardigheid zijn gebaseerd op het ERK en de Taalprofielen (zie bijlage 1). In deze documenten wordt voor alle vaardigheden per ERK-niveau een algemeen beheersingsniveau geformuleerd. Omdat de examenopgaven voor verschillende talen voor het vmbo opgaven bevatten uit de ERK-niveaus A1 tot B2 beperken de omschrijvingen zich voor leesvaardigheid tot deze vier niveaus.

Algemene beheersingsniveaus

Niveau: A1

Kan vertrouwde namen, woorden en zeer eenvoudige zinnen begrijpen, bijvoorbeeld in mededelingen, op posters en in catalogi.

Niveau: A2

Kan korte, eenvoudige teksten lezen. Kan specifieke voorspelbare informatie vinden in eenvoudige, alledaagse teksten zoals advertenties, menu's en dienstregelingen. Kan korte, eenvoudige, persoonlijke brieven begrijpen.

Niveau: B1

Kan teksten begrijpen die hoofdzakelijk bestaan uit zeer frequente dagelijkse, of aan het werk gerelateerde taal. Kan de beschrijving van gebeurtenissen, gevoelens en wensen in persoonlijke brieven begrijpen.

Niveau: B2

Kan artikelen en verslagen lezen die betrekking hebben op eigentijdse problemen, waarbij de schrijvers een bijzondere attitude of standpunt innemen. Kan eigentijds literair proza begrijpen

Bij elk algemeen beheersingsniveau wordt in de Taalprofielen ook een beschrijving gegeven van mogelijk uitgangsmateriaal, in casu de teksten. De variatie in tekstsoorten (bijvoorbeeld: artikelen, annonces, reclame, ingezonden brieven) en tekstkenmerken (bijvoorbeeld: complexe structuur, abstractie, mate van onbekend vocabulaire) en onderwerpen is groot.³

Globale descriptoren

Uit de algemene beheersingsniveaus voor leesvaardigheid zijn descriptoren afgeleid. Dit zijn beschrijvingen van leesgedrag in bepaalde taalgebruikssituaties. Deze beschrijvingen, in het ERK 'illustrative scales' genoemd benoemen clusters van functioneel taalgebruik. Enerzijds dienen zij niet als uitputtend beschouwd te worden, anderzijds omvatten zij zoveel voorbeelden van functioneel taalgebruik dat ze als leidraad kunnen dienen bij de specificatie van de centrale examens. We onderscheiden de volgende clusters, ook wel globale descriptoren genoemd:

- Correspondentie lezen/begrijpen
- Oriënterend lezen
- Lezen om informatie op te doen
- Instructies lezen/begrijpen

Gedetailleerde descriptoren

De globale descriptoren zijn uitgewerkt in gedetailleerde descriptoren ('can-do statements'). Deze can-do statements worden aan een niveau-aanduiding gekoppeld: van basis gebruiker van de vreemde taal (A1-A2) via onafhankelijk gebruiker (B1-B2) naar ervaren gebruiker (C1-C2).

In het volgende schema wordt aangegeven op welke gedetailleerde descriptoren examenopgaven betrekking kunnen hebben. Niet elke gedetailleerde descriptor zal in elk centraal examen even vaak voorkomen. De praktische toetsbaarheid van bepaalde teksten, met name instructieteksten en het niet-algemeen vormende karakter van bepaalde teksten, zoals zakelijk getinte teksten zijn factoren die hierbij een rol spelen. Omwille van de overzichtelijkheid zijn steeds per globale descriptor alle can-do statements bij elkaar gezet, oplopend van A1 tot en met B2.

<i>Gedetailleerde descriptoren (can-do statements)</i>	Niveau descriptor
1 CORRESPONDENTIE LEZEN	
Kan korte mededelingen begrijpen	A1
Kan voorgedrukte kaarten begrijpen met standaard boodschappen	A1
Kan een korte, eenvoudige brief, e-mail of fax begrijpen	A2
Kan een korte, eenvoudige standaardbrief of circulaire begrijpen	A2
Kan persoonlijke brieven en e-mails voldoende begrijpen om met iemand te kunnen corresponderen	B1
Kan een eenvoudige zakelijke brief, fax of e-mail voldoende begrijpen om adequaat te kunnen reageren	B1
Kan brieven of e-mails over onderwerpen in de eigen interessesfeer met gemak lezen en snel de essentie vatten	B2
Kan de meeste zakelijke correspondentie van verschillende instanties begrijpen	B2
2 ORIËNTEREND LEZEN	
Kan een korte standaard mededeling lezen	A1
Kan dingen opzoeken in of kiezen uit een lijst	A1
Kan eenvoudige informatie op een poster, mededelingenbord of folder lezen	A1
Kan specifieke informatie vinden en begrijpen in eenvoudig, alledaags materiaal	A2
Kan eenvoudige advertenties met weinig afkortingen begrijpen	A2
Kan in lijsten, overzichten en formulieren specifieke informatie vinden en begrijpen	A2
Kan alledaagse borden en mededelingen begrijpen	A2
Kan relevante informatie vinden en begrijpen in brochures en korte officiële documenten	B1
Kan in langere teksten over thema's binnen het eigen interessegebied informatie zoeken	B1
Kan snel belangrijke detailinformatie vinden in lange en complexe teksten	B2
Kan bij allerlei soorten berichten, artikelen of verslagen snel bepalen of het de moeite waard is om deze nader te bestuderen	B2
Kan meer complexe advertenties begrijpen	B2

3 LEZEN OM INFORMATIE OP TE DOEN	
Kan zich een idee vormen van de inhoud van een korte tekst, in het bijzonder als die visueel ondersteund is	A1
Kan in korte informatieve teksten informatie over personen en plaatsen begrijpen	A1
Kan specifieke informatie begrijpen in eenvoudige teksten	A2
Kan de hoofdlijn begrijpen van eenvoudige teksten in een tijdschrift, krant of op een website	A2
Kan korte, beschrijvende teksten over vertrouwde onderwerpen begrijpen	A2
Kan belangrijke feitelijke informatie begrijpen in korte verslagen en artikelen	B1
Kan hoofdthema en belangrijkste argumenten begrijpen in eenvoudige teksten in tijdschriften, kranten of op internet	B1
Kan eenvoudige teksten lezen voor plezier	B1
Kan teksten begrijpen over actuele onderwerpen waarin de schrijver een bepaald standpunt inneemt	B2
Kan literaire en non-fictie teksten lezen met een redelijke mate van begrip voor het geheel en voor details	B2
Kan in teksten over onderwerpen van algemeen belang of binnen het eigen vak- of interessegebied nieuwe informatie en specifieke details vinden	B2
4 INSTRUCTIES LEZEN	
Kan eenvoudige en korte instructies begrijpen	A1
Kan eenvoudige, goed gestructureerde instructies begrijpen	A2
Kan duidelijk geschreven, ondubbelzinnige instructies begrijpen	B1
Kan lange en complexe instructies begrijpen, mits er gelegenheid is om moeilijke stukken meermalen te lezen	B2

In de onderstaande tabellen zijn de eindtermen uit het examenprogramma voor de drie leerwegen gespecificeerd met behulp van niveaumenmerken.

De SLO heeft in opdracht van het ministerie de examenprogramma's ingeschaald in het ERK. Om dit te kunnen doen was het nodig om de specificaties van het huidige examenprogramma te vergelijken met de niveauspecificaties van het ERK, zoals ze zijn verwoord in de Taalprofielen (zie bijlage 1). Die vergelijking leidde tot de volgende tabellen, waarin de grijze kolommen de eindtermen uit het examenprogramma (tabel 1), dan wel de specificaties (tabel 2) uit het examenprogramma weergeven en de witte kolommen de vertaalslag naar het ERK.

Tabel 1: Vergelijking van de eindtermen

Eindtermen	ERK/Taalprofielen		
		A2	B1
aangeven van relevante informatie	oriënterend lezen	voorspelbare info vinden in alledaags materiaal	relevante informatie vinden en begrijpen in alledaags materiaal
hoofdgedachte aangeven	correspondentie lezen Informatie opdoen	korte berichten begrijpen	begrijpt feitelijke info om adequaat te kunnen reageren
betekenis van belangrijke elementen aangeven	correspondentie lezen Instructies lezen	korte berichten begrijpen en eenvoudige instructies bij apparaten begrijpen	begrijpt feitelijke info om adequaat te kunnen reageren en begrijpt ondubbelzinnige instructies
relaties tussen delen van tekst en conclusies trekken	oriënterend lezen Informatie opdoen	voorspelbare info vinden in alledaags materiaal	relevante informatie vinden en begrijpen in alledaags materiaal
verbanden herkennen en aangeven	informatie opdoen	specifieke informatie vinden in eenvoudiger materiaal	significante punten herkennen over bekende onderwerpen
compenserende strategieën	strategieën	op basis van idee waarschijnlijke betekenis van woorden uit context afleiden	woorden afleiden uit context binnen bekende onderwerpen
langere fictionele en non fictionele teksten	informatie opdoen		eenvoudige teksten lezen voor plezier
Alleen voor Engels GL/TL: stijlmiddelen herkennen	informatie opdoen		significante punten herkennen over bekende onderwerpen
Alleen voor Engels GL/TL: conclusies trekken m.b.t. intenties etc.	informatie opdoen oriënterend lezen		relevante informatie vinden en begrijpen .... <i>schrijver een bepaald standpunt inneemt (B2)</i>

Tabel 2: De vergelijking tussen de niveaucriteria voor BB, KB en GL/TL en de niveaueisen van het ERK (zoals die in de Taalprofielen zijn samengevat)

categorieën	BB	KB	GL/TL	A1	A2	B1
onderwerpen	passen bij ervarings- en belangstellerswereld, concreet, vertrouwd, breed publiek	passen bij belevings- en ervaringswereld concreet, vertrouwd breed publiek verhalend	passen bij belevings- en ervaringswereld concreet, vertrouwd breed publiek verhalend, enige kennis van land en samenleving	concreet, vertrouwd, alledaags	alledaags, concreet en bekend	vertrouwd alledaags werk gerelateerd
woordgebruik/zinsbouw	ook minder frequent, afleidbaar uit context redundant expliciete informatie	samengestelde zinnen, expliciete informatie, minder redundant	duidelijke opbouw, complex, impliciete informatie	hoogfrequent, korte, eenvoudige zinnen	hoogfrequent of internationale woorden, helder van structuur	eenvoudig en alledaags
tekstindeling	eenvoudige opbouw, visuele ondersteuning	gemarkeerde opbouw, visuele ondersteuning,	minder gemarkeerde opbouw, visuele ondersteuning	visuele ondersteuning	visuele ondersteuning	goed gestructureerd
tekstlengte	niet meer dan 400	meer dan 400	meer dan 400	kort	kort	langer
strategieën	compenserende	compenserende, verbanden aangeven tussen tekstdelen	compenserende, verbanden aangeven tussen tekstdelen		op basis van een idee over de betekenis van het geheel waarschijnlijke betekenis van onbekende woorden uit context afleiden.	betekenis van onbekende woorden gerelateerd aan vakgebied/interesses bepalen aan de hand van de context. betekenis van zinnen herleiden, als besproken onderwerp bekend is.

1.2.2 *Toetsspecificaties luister- en kijkvaardigheid gerelateerd aan het ERK*

Inleiding

Om de exameneenheid luistervaardigheid te kunnen relateren aan het Europees Referentiekader is een theoretisch onderzoek en een standardsettingsprocedure uitgevoerd.

De SLO heeft in opdracht van het ministerie de examenprogramma's ingeschaald in het ERK. Om dit te kunnen doen was het nodig om de specificaties van het huidige examenprogramma te vergelijken met de niveauspecificaties van het ERK, zoals ze zijn verwoord in de Taalprofielen (zie bijlage 1). Die vergelijking leidde tot de volgende tabellen, waarin de grijze kolommen de eindtermen (tabel 1), dan wel de specificaties (tabel 2) uit het examenprogramma weergeven, de witte kolommen de vertaalslag naar het ERK.

Voor kijk- en luistervaardigheid is geen beschrijving vastgesteld van de algemene beheersingsniveaus, zoals dat voor leesvaardigheid (zie 1.2.1) wel is gedaan.

Tabel 1: Vergelijking van de eindtermen met de globale descriptoren van het ERK (in Taalprofielen als 'beheersingsniveaus' aangeduid)

Eindtermen	ERK/Taalprofielen			
		A1	A2	B1
gegeven een bepaalde informatiebehoefte, aangeven welke relevante informatie een audio(-visuele) tekst bevat	Luisteren naar tv, video- en geluidsopnames	vertrouwde woorden en basiszinnen begrijpen	voorspelbare info in alledaags materiaal vinden	relevante informatie vinden en begrijpen in alledaags materiaal
de hoofdgedachte van een audio(-visuele) tekst, dan wel van delen van een audio(-visuele) tekst aangeven	Luisteren naar tv, video- en geluidsopnames		de belangrijkste punten vinden in korte duidelijke, en eenvoudige boodschappen en aankondigingen	de hoofdpunten begrijpen
de betekenis van belangrijke elementen van een audio(-visuele) tekst aangeven	Luisteren naar tv, video- en geluidsopnames		de belangrijkste punten vinden in korte duidelijke, en eenvoudige boodschappen en aankondigingen	de hoofdpunten begrijpen
gebruik maken van compenserende strategieën			op basis van idee waarschijnlijke betekenis van woorden afleiden uit context	woorden afleiden uit context binnen bekende onderwerpen

Tabel 2: Vergelijking van de specificaties van de eindtermen met de tekstkenmerken van het ERK

categorieën	BB	KB	A1 (ERK)	A2 (ERK)	B1 (ERK)
onderwerpen	passen bij belevings- en ervaringswereld concreet, vertrouwd breed publiek	passen bij belevings- en ervaringswereld concreet, vertrouwd breed publiek verhalende, literair, cultureel getint	eenvoudig, vertrouwd, alledaags	eenvoudig, vertrouwde onderwerpen, van direct belang voor betrokkene	vertrouwd uit eigen vakgebied of interessegebied
woordgebruik/ zinsbouw	eenvoudige opbouw, expliciete informatie, visuele ondersteuning redundant frequente woorden, minder frequent, dan afleidbaar uit tekst	duidelijke opbouw; impliciete informatie; complexe zinnen; enige redundantie aanwezig	zeer eenvoudig; zinnen zijn gescheiden door pauzes	eenvoudig	eenvoudig; binnen eigen vak- en/of interessegebied wordt complex taalgebruik wel begrepen
tekstlengte			kort	kort	niet al te lang
tempo en articulatie	laag tempo; kan regionaal, sociaal of individueel gekleurd zijn, geen dialect	normaal tempo	spreker spreekt zorgvuldig, langzaam en duidelijk	spreker spreekt rustig en duidelijk	normaal; duidelijk gearticuleerde standaardtaal
strategieën	compenserende	compenserende, verbanden aangeven tussen tekstdelen	geen omschrijving op dit niveau	op basis van een idee over de betekenis van het geheel (van korte teksten over alledaagse en concrete onderwerpen) waarschijnlijke betekenis van onbekende woorden uit context afleiden	betekenis van onbekende woorden gerelateerd aan vakgebied/ interesses bepalen aan de hand van de context. betekenis van zinnen herleiden, als besproken onderwerp bekend is.

1.2.3 Toetsspecificaties schrijfvaardigheid gerelateerd aan het ERK

Dit hoofdstuk is komen te vervallen

Bijlage 1 Het Europees Referentiekader en Taalprofielen

Het Europees Referentiekader

Oorsprong en doel

Aan de basis voor de ontwikkeling van het ERK stond een conferentie die in 1991 in Zwitserland plaats vond en waarop werd besloten een zogenoemd 'Common European Framework of Reference' (CEF(R)) te ontwikkelen. Een dergelijk document moest als doel hebben:

- de samenwerking tussen allerlei Europese onderwijsinstututen in de verschillende landen te stimuleren;
- een stevige basis te vormen voor een bilaterale erkenning van taalkwalificaties (diploma's, certificaten);
- leerlingen, studenten, leraren, ontwikkelaars van cursussen en materialen, testinstututen en onderwijsmanagers behulpzaam te zijn bij hun activiteiten.

Om deze doelen te kunnen bereiken werd een systeem van niveaus voor taalvaardigheid ontwikkeld, dat overal in Europa gehanteerd zou moeten worden. Het streven naar meer samenhang in de taalniveaus van de verschillende Europese landen is niet nieuw. Reeds in 1980 verscheen bij de Raad van Europa (Straatsburg) in verschillende talen een niveaubeschrijving, die als 'drempelniveau' (Threshold Level, Kontaktschwelle, Niveau Seuil) onder andere een rol speelde bij de beschrijving van de toenmalige niveaus voor mavo-C en mavo-D.

Het Europees referentiekader: zes niveaus, vijf 'gebruiksterreinen' (taalvaardigheden)

Het ERK beschrijft de taalvaardigheden op basis van vijf 'gebruiksterreinen'⁴ en zes competentieniveaus.

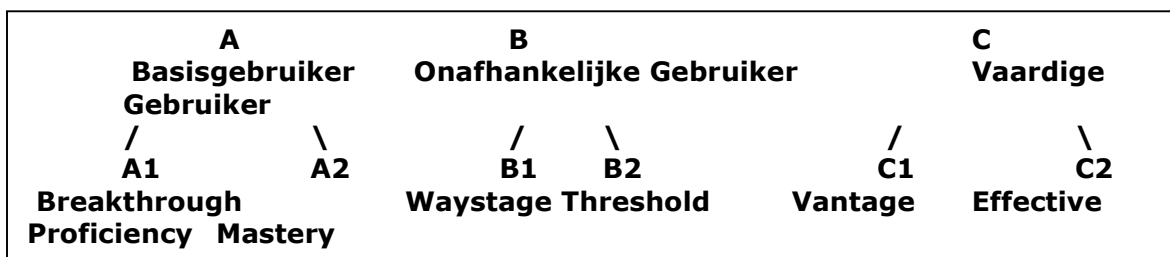
De zes competentieniveaus hebben in het Europese document de volgende namen gekregen:

- * **Breakthrough**
- * **Waystage**
- * **Threshold**
- * **Vantage**
- * **Effective operational proficiency**
- * **Mastery**

Een paar van de oorspronkelijke namen uit het document van de Raad van Europa (*Waystage*, *Vantage*) laten zich moeilijk vertalen. Wanneer we ze echter koppelen aan de klassieke indeling van een basisniveau, een middenniveau en een gevorderd niveau, ontstaat er een vertakt systeem dat begint bij een eerste opdeling in drie brede niveaus: A, B en C, wordt verder onderverdeeld in A1, A2, B1, B2, C1 en C2. Zo wordt geïllustreerd hoe de niveaus samenhangen.

---

⁴ Er zijn vijf 'gebruiksterreinen' of taalvaardigheden omdat de gebruikelijke categorie van Gespreksvaardigheid in het ERK opgedeeld is in 'spreken' en 'gesprekken voeren'.

Voor het eerste niveau is slechts beginnerskennis vereist (A1). Vervolgens klimt het niveau op tot C2 dat een vrijwel perfecte beheersing beschrijft ('volledige beheersing', Trim⁵). Deze niveaus worden - en dan met name de aanduiding met letter en cijfer - ondertussen overal in Europa gehanteerd en dus ook in het buitenland begrepen. Zo wordt internationale vergelijking van taalniveaus tussen de verschillende landen mogelijk.

Globale beschrijving van de taalvaardigheden op de zes niveaus

In de onderstaande tabel worden de niveaus gepresenteerd in globale schalen, die de systematiek en het niveau duidelijk moeten maken aan niet-specialisten. Deze schalen geven een globaal beeld van de competenties waarover een taalleerder moet beschikken als hij dit niveau 'heeft'. In deze niveaus komen alle gebruiksterreinen voor, zij het - zoals gezegd - tamelijk globaal.⁶

Basisgebruiker	A1	Kan vertrouwde dagelijkse uitdrukkingen en basiszinnen gericht op de bevrediging van concrete behoeften begrijpen en gebruiken. Kan zichzelf aan anderen voorstellen en kan vragen stellen en beantwoorden over persoonlijke gegevens zoals waar hij/zij woont, mensen die hij/zij kent en dingen die hij/zij bezit. Kan op een simpele wijze reageren, aangenomen dat de andere persoon langzaam en duidelijk praat en bereid is om te helpen.
	A2	Kan zinnen en regelmatig voorkomende uitdrukkingen begrijpen die verband hebben met zaken van direct belang (bijvoorbeeld persoonsgegevens, familie, winkelen, plaatselijke geografie, werk). Kan communiceren in simpele en alledaagse taken die een eenvoudige en directe uitwisseling over vertrouwde en alledaagse kwesties vereisen. Kan in eenvoudige bewoordingen aspecten van de eigen achtergrond, de onmiddellijke omgeving en kwesties op het gebied van directe behoeften beschrijven.

⁵ Trim J.L.M. 1978 *Some Possible Lines of Development of an Overall Structure for a European Unit Credit Scheme for Foreign Language Learning by Adults*, Raad van Europa.

⁶ Het Europees Referentiekader kent nog een tweetal 'common reference levels'. Het ene heeft betrekking op de zelf-evaluatie ('self-assessment grid'), dat vooral een rol speelt bij de inhoud en vormgeving van het Europees Taalportfolio. Het andere geeft een overzicht van 'qualitative aspects of spoken language use'. Hiervan is echter op moment van schrijven geen Nederlandse vertaling beschikbaar.

Onafhankelijke gebruiker	B1	Kan de belangrijkste punten begrijpen uit duidelijke standaardteksten over vertrouwde zaken die regelmatig voorkomen op het werk, op school en in de vrije tijd. Kan zich redden in de meeste situaties die kunnen optreden tijdens het reizen in gebieden waar de betreffende taal wordt gesproken. Kan een eenvoudige lopende tekst produceren over onderwerpen die vertrouwd of die van persoonlijk belang zijn. Kan een beschrijving geven van ervaringen en gebeurtenissen, dromen, verwachtingen en ambities en kan kort redenen en verklaringen geven voor meningen en plannen.
	B2	Kan de hoofdgedachte van een ingewikkelde tekst begrijpen, zowel over concrete als over abstracte onderwerpen, met inbegrip van technische besprekingen in het eigen vakgebied. Kan zo vloeiend en spontaan reageren dat een normale uitwisseling met moedertaalsprekers mogelijk is zonder dat dit voor een van de partijen inspanning met zich meebrengt. Kan duidelijke, gedetailleerde tekst produceren over een breed scala van onderwerpen; kan een standpunt over een actuele kwestie uiteenzetten en daarbij ingaan op de voor- en nadelen van diverse opties.
Vaardige gebruiker	C1	Kan een uitgebreid scala van veeleisende, lange teksten begrijpen en de impliciete betekenis herkennen. Kan zichzelf vloeiend en spontaan uitdrukken zonder daarvoor aantoonbaar naar uitdrukkingen te moeten zoeken. Kan flexibel en effectief met taal omgaan ten behoeve van sociale, academische en beroepsmatige doeleinden. Kan een duidelijke, goed gestructureerde en gedetailleerde tekst over complexe onderwerpen produceren en daarbij gebruikmaken van organisatorische structuren en verbindingswoorden.
	C2	Kan vrijwel alles wat hij hoort of leest gemakkelijk begrijpen. Kan informatie die afkomstig is van verschillende gesproken en geschreven bronnen samenvatten, argumenten reconstrueren en hiervan samenhangend verslag doen. Kan zichzelf spontaan, vloeiend en precies uitdrukken en kan hierbij fijne nuances in betekenis, zelfs in complexere situaties, onderscheiden.

Nadere concretisering in descriptoren

Een verdere concretisering van deze algemene beheersingsniveaus vormen de globale en gedetailleerde descriptoren. Deze zijn rechtstreeks afgeleid van het algemene beheersingsniveau zoals dat voor alle vaardigheden is geformuleerd. Zo ontstaat een samenhangend stelsel van doelen voor het vreemde talen onderwijs in Europa. De niveaus zijn overigens *cumulatief*, dat wil zeggen dat beheersing op een bepaald niveau inhoudt dat alles wat verondersteld wordt op een onderliggend niveau ook wordt beheerst.

De globale descriptoren zijn onderverdeeld in een aantal clusters⁷ met concrete uitwerkingen van de 'gebruiksterreinen' (de vaardigheden).

Voor leesvaardigheid wordt de volgende indeling gehanteerd:

1. Het lezen van correspondentie
2. Het oriënterend lezen
3. Het lezen om informatie op te doen
4. Het lezen van instructies.

⁷ In het Europees Referentiekader zijn deze clusters terug te vinden in de zogenaamde '*illustrative scales*' (hoofdstuk 4.4).

Voor luister- en kijkvaardigheid:

1. Gesprekken tussen moedertaalsprekers verstaan
2. Luisteren als lid van een live publiek
3. Luisteren naar aankondigingen en instructies
4. Luisteren naar tv, video- en geluidsopnames

Voor schrijfvaardigheid:

1. Correspondentie
2. Aantekeningen, berichten, formulieren
3. Verslagen en rapporten
4. Vrij schrijven.

Een dergelijke onderverdeling maakt het mogelijk steeds concretere en gedetailleerdere beschrijvingen te maken, in de vorm van de zogenoemde 'ik kan - beschrijvingen' (can-do statements).

Taalprofielen

Om de eindtermen van het examenprogramma te kunnen 'vertalen' in niveaus van het Europees Referentiekader is gebruik gemaakt van 'Taalprofielen'⁸. Deze zijn in opdracht van het ministerie van OC&W gemaakt en door Cito gevalideerd.⁹ Ze geven een overzicht van de niveaus A1 t/m C1 van het ERK geïllustreerd met 'ik kan - beschrijvingen' die van voorbeelden van concrete taalgebruikssituaties zijn voorzien.

Taalprofielen zijn opgebouwd per vaardigheid. Voor leesvaardigheid bijvoorbeeld worden de volgende zaken beschreven:

- *Het ERK-niveau*. Hier wordt een beschrijving gegeven van het beheersingsniveau dat moet worden getoond bij een bepaald niveau.
- *De tekstkenmerken*. Om teksten te kunnen 'toewijzen' aan een bepaald niveau, noemt het ERK een aantal kenmerkende criteria waaraan een tekst binnen dat niveau moet voldoen. Die criteria hebben o.a. betrekking op onderwerp, woordgebruik en zinsbouw, tekstindeling en tekstlengte.
- *De te hanteren strategieën*. Hierbij gaat het erom dat de taalleerder een aantal receptieve strategieën hanteert die hem helpen de te lezen tekst te begrijpen. Kernwoorden daarbij zijn signalen herkennen en interpreteren.
- *De globale descriptoren*. Deze descriptoren zijn voor leesvaardigheid ingedeeld volgens de al eerder vermelde clustering (zie 2.1.2).
- *De gedetailleerde descriptoren*. Deze descriptoren beschrijven precies wat een taalleerder op een bepaald niveau moeten kunnen (laten zien).
- *Voorbeelden van taalgebruikssituaties*. Voor elk van de gedetailleerde descriptoren zijn taalgebruikssituaties opgenomen. Daarbij gaat het om voorstelbare communicatieve situaties waarin de taalleerder terecht kan komen en waarin het bij het niveau behorend gedrag moet vertonen.

⁸ Liemberg, E. en D. Meijer, *Taalprofielen*, Enschede, 2004.

⁹ Voor deze validatie is een groep experts bijeen gebracht die onafhankelijk van elkaar hebben gekeken naar de logische opbouw in moeilijkheidsgraad, zowel wat betreft de 'ik kan - beschrijvingen' als waar het gaat om de voorbeelden, die ter illustratie aan de 'ik kan - beschrijvingen' zijn gekoppeld. De mate van overeenstemming was zo groot dat kan worden aangenomen dat het instrument voldoende draagvlak heeft om een ingewikkeld proces als de inschatting van het examenprogramma te kunnen dragen.

Hieronder volgen de beschrijvingen van de taalniveaus voor leesvaardigheid uit 'Taalprofielen'. Het niveau C2 is niet in 'Taalprofielen' uitgewerkt. Voor het vmbo als geheel geldt dat slechts de niveaus A1 tot en met B2 relevant zijn.

A1	Kan vertrouwde namen, woorden en zeer eenvoudige zinnen begrijpen, bijvoorbeeld in mededelingen, op posters en in catalogi.
A2	Kan korte, eenvoudige teksten lezen. Kan specifieke voorspelbare informatie vinden in eenvoudige, alledaagse teksten zoals advertenties, menu's en dienstregelingen. Kan korte, eenvoudige, persoonlijke brieven begrijpen.
B1	Kan teksten begrijpen die hoofdzakelijk bestaan uit zeer frequente dagelijkse, of aan het werk gerelateerde taal. Kan de beschrijving van gebeurtenissen, gevoelens en wensen in persoonlijke brieven begrijpen
B2	Kan artikelen en verslagen lezen die betrekking hebben op eigentijdse problemen, waarbij de schrijvers een bijzondere attitude of standpunt innemen. Kan eigentijds literair proza begrijpen.
C1	Kan lange en complexe feitelijke en literaire teksten begrijpen, en het gebruik van verschillende stijlen onderkennen. Kan specialistische artikelen en lange technische instructies begrijpen, zelfs wanneer deze geen betrekking hebben op het eigen terrein.

Bijlage 2 Resultaten ijkingsonderzoek ERK 2014

In 2006 en 2007 heeft Cito een zogenoemd koppelingsonderzoek uitgevoerd. In dit onderzoek is destijds de relatie onderzocht tussen enerzijds het examenprogramma en de examenopgaven en anderzijds de niveaus beschreven in het ERK. Dit onderzoek is destijds uitgevoerd door Nederlandse experts. Op basis van dat onderzoek werd destijds geconcludeerd uit welke mix van ERK-niveaus een centraal examen moderne vreemde talen bestaat. Inmiddels blijken de resultaten van dit onderzoek achterhaald te zijn. In 2014 heeft Cito in opdracht van het Ministerie van OCW een vervolgonderzoek uitgevoerd. Aan dit onderzoek is deelgenomen door buitenlandse experts¹⁰. Het onderzoek van 2014 had een andere opzet dan het eerste koppelingsonderzoek. In 2006 en 2007 werd op opgaveniveau ingeschat welk ERK-niveau getoetst werd. Het resultaat was dat elk centraal examen bestond uit een mix van opgaven uit verschillende ERK-niveaus. Bij het nieuwe onderzoek is vooraf voor elk centraal examen door internationale experts bepaald op welk ERK-niveau het betreffende examen ingeschat zou worden. Bij het nieuwe onderzoek werd duidelijk dat de Nederlandse experts ten tijde van de eerste koppelingsonderzoeken anders dachten over het ERK-niveau van teksten en opgaven dan de buitenlandse experts uit het recente onderzoek. De passages in de eerdere versie van deze syllabus over de koppelingsonderzoeken van 2006 en 2007, waarin was beschreven hoe destijds geconcludeerd werd uit welke mix van ERK-niveaus een centraal examen bestaat, zijn om die reden geschrapt.

De onderstaande tabel laat zien welke centrale examens voor welke vakken onderzocht zijn en op welk ERK-niveau de betreffende examens geijkt zijn:

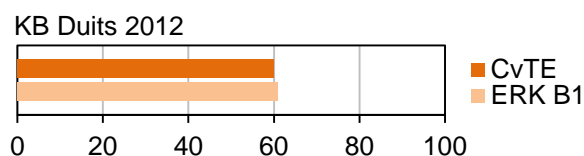
CE	leerweg	geijkt ERK-niveau
Duits digitaal 2012	BB	B1
Duits digitaal 2012	KB	B1
Duits papier 2012	GT	B1
Engels digitaal 2012	BB	B1
Engels digitaal 2012	KB	B1
Engels papier 2012	GT	B2
Frans papier 2011	GT	B1

De expertpanels hebben per centraal examen bepaald bij welk percentage van de scorepunten de kandidaat het ERK-niveau waaraan geijkt is zou bereiken. Een uitkomst van het nieuwe onderzoek is dat de ERK-ijking bij een deel van de centrale examens praktisch gelijk ligt met de cesuur die door het CvTE bij de normering is vastgesteld. In dat geval betekent het dat de kandidaat die een voldoende haalt voor het betreffende centraal examen minimaal dat vastgestelde ERK-niveau bereikt heeft. Dit geldt bijvoorbeeld voor het centraal examen Duits KB:

---

¹⁰ Cito, prestatiestandaarden voor het ERK in het examenjaar. Een internationaal ijkingsonderzoek, Arnhem 2014.

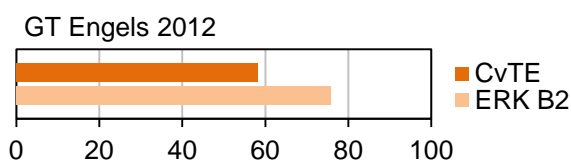

Het centraal examen Duits KB is geijkt op B1-niveau. De ERK-cesuur voor B1 ligt volgens de experts op 60,9% van de scorepunten. Met andere woorden: een kandidaat die 60,9% van de scorepunten haalt voor het centraal examen Duits KB, heeft voor leesvaardigheid niveau B1. De cesuur die door het CvTE voor het centraal examen Duits KB 2012 is vastgesteld ligt op 60% van de scorepunten. Met andere woorden: bij 60% van de scorepunten haalt de kandidaat een 5,5 voor het centraal examen Duits KB 2012. Dus luidt de conclusie dat een kandidaat die 5,5 of hoger haalt voor het centraal examen Duits KB minimaal het B1-niveau haalt.

Ook bij centrale examens waarbij uit het nieuwe onderzoek naar voren kwam dat de CvTE-cesuur boven het ERK-niveau ligt waarop het betreffende centraal examen is geijkt, kan gesteld worden dat een kandidaat die een voldoende haalt voor dat centraal examen minimaal het ERK-niveau, waaraan geijkt is, beheerst. Het is zelfs mogelijk dat de kandidaat bij een voldoende een hoger ERK-niveau bereikt dan het niveau waarop het examen door de expertpanels geijkt is, maar conclusies kunnen we daarover niet trekken omdat het examen niet aan dat hogere ERK-niveau is geijkt.

Bij diverse centrale examens ligt de ERK-cesuur boven de CvTE-cesuur. In die gevallen is het lastiger om een conclusie te trekken over het behaalde ERK-niveau.

Een voorbeeld hiervan is Engels GL/TL:

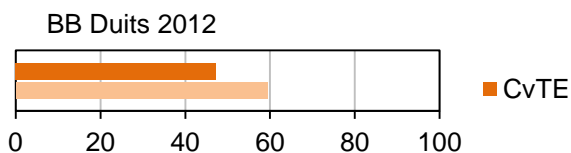

Het centraal examen Engels GL/TL is geijkt aan het B2-niveau. De ERK-cesuur voor B2 is door de experts bepaald op 75% van de scorepunten. De CvTE-cesuur ligt bij 58% van de scorepunten. Alleen de kandidaten die meer dan 75% van de scorepunten halen zitten voor het centraal examen Engels GL/TL op B2-niveau. Waarschijnlijk heeft een kandidaat die een voldoende haalt voor het centraal examen Engels GL/TL wel het B1-niveau, maar zeker is dat niet omdat het centraal examen Engels GL/TL niet geijkt is aan het B1-niveau en de afstand tussen een score van 58% en de B2-cesuur bij 75% vrij groot is.

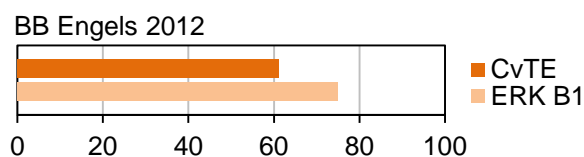
Ook bij Frans GL/TL is het verschil tussen beide cesuren substantieel en kan niet met zekerheid een uitspraak worden gedaan over het ERK-niveau bij een kleine voldoende. Wel kan gesteld worden dat de meeste kandidaten die een voldoende halen waarschijnlijk het A2-niveau hebben aangetoond.

Als samenvatting van het koppelingsonderzoek van 2014 vindt u op de volgende pagina een overzicht van de onderzochte centrale examens en de mogelijke conclusies over het ERK-niveau.

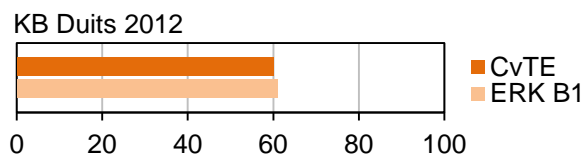
De centrale examens Frans BB en KB, alsmede de vakken Spaans, Turks en Arabisch zijn in dit onderzoek niet meegenomen.

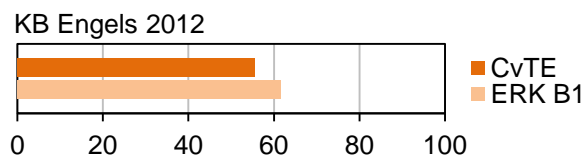
Conclusie: De kandidaat heeft bij een voldoende voor het centraal examen Duits BB waarschijnlijk minimaal ERK-niveau A2

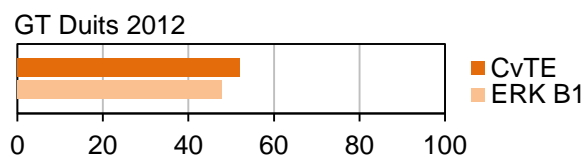
Conclusie: De kandidaat heeft bij een voldoende voor het centraal examen Engels BB waarschijnlijk minimaal ERK-niveau A2

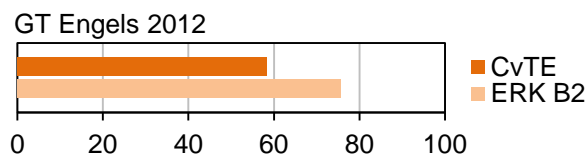
Conclusie: De kandidaat heeft bij een voldoende voor het centraal examen Duits KB minimaal ERK-niveau B1

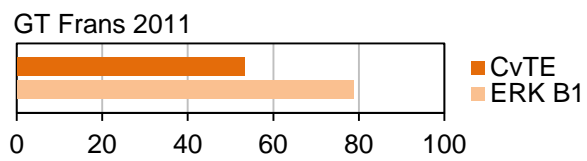
Conclusie: De kandidaat heeft bij een voldoende voor het centraal examen Engels KB waarschijnlijk minimaal ERK-niveau A2

Conclusie: De kandidaat heeft bij een voldoende voor het centraal examen Duits GL/TL minimaal ERK-niveau B1

Conclusie: De kandidaat heeft bij een voldoende voor het centraal examen Engels GL/TL waarschijnlijk minimaal ERK-niveau B1

Conclusie: De kandidaat heeft bij een voldoende voor het centraal examen Frans GL/TL waarschijnlijk minimaal ERK-niveau A2

Bijlage 3 Literatuur

Council of Europe, *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, Strasbourg, Raad van Europa, 2001

Hest, E.van, John H.A.L. de Jong, Gé Stoks, *Nederlandse taalkwalificaties in Europees verband*, Enschede/Arnhem, 2001

Liemberg, E. en D.Meijer, *Taalprofielen*, Enschede, 2004

Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *Koers VO*, Den Haag, 2003

Trim J.L.M. *Some Possible Lines of Development of an Overall Structure for a European Unit Credit Scheme for Foreign Language Learning by Adults*, Raad van Europa, 1978

Cito, *Prestatiestandaarden voor het ERK in het eindexamenjaar: Een international ijkingsonderzoek*, Arnhem, 2014

